

# Юридична освіта і наука в Україні: чи все гаразд?



## Р. О. СТЕФАНЧУК

проректор з наукової роботи Хмельницького університету управління та права, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

*Вирішивши проблему  
якісного співвідношення  
теорії та практики  
в навчальному процесі,  
зможемо вирішити  
проблему випуску  
із вищих навчальних  
закладів спеціалістів*

**Н**а сьогодні в Україні вже протягом 19 років залишається незмінно високим попит на юридичну освіту, що обумовлюється певною престижністю чи навіть елітарністю професії правника. Також слід відзначити, що у переважній більшості молоді, яка завершує навчання, існує серйозне зрушення «професійного прицілу». Внаслідок цього і формується загальна думка абітурієнтів та їхніх батьків про загальнообов'язковість отримання таких професій. Але чи все гаразд у юридичній освіті та науці, чи все-таки є проблеми, на які слід звернути особливу увагу? На нашу думку, таких проблем декілька.

## Проблема 1. Якість юридичної освіти та кількість юридичних ВНЗ

Маючи «негаснучий попит» на юридичні професії, не тільки кожен студент прагне здобути цю професію, а й кожен ВНЗ прагне її надати. І тому шаленими темпами за роки незалежності України збільшувалась кількість вищих навчальних закладів, які починали працювати в цьому секторі освітянських послуг. Це і породило основну проблему — проблему надання **якісної юридичної освіти**. Адже, як зазначив акад. В.Я. Тацій: «Місія сучасного університету — бути центром знань високого рівня» [1].

З огляду на це, впродовж останніх років ДАК здійснює невпинну політику, спрямовану на позбавлення ліцензій низки вищих навчальних закладів, які здійснювали «псевдоюридичну освіту». Однак, незважаючи на це, в Україні й досі за різними дже-



релами юридичну освіту надають від 150 до 288 вищих навчальних закладів. У Російській Федерації таких вищих навчальних закладів за різними оцінками від 1165 до 1500, водночас у колишньому Радянському Союзу їх було — 52, у Сполучених Штатах Америки — близько 200, у Німеччині — ледь більше 40. Але очікування у здійсненні філософського закону переходу кількості в якість, на жаль, марні. І цьому є такі причини.

1. *Низька якість випусників загальноосвітніх навчальних закладів.* На сьогодні чомусь стало нормою, що з року в рік ми констатуємо: рівень абітурієнтів, які вступають до ВНЗ, суттєво знижується. Тому серед студентів-юристів є ті, хто просто нездатен освоїти обсяг знань, що вимагається, а також ті, хто в попередній період міг би претендувати, в кращому випадку, на середню спеціальну освіту. При цьому переважна більшість ВНЗ не виключають таких студентів за неуспішність, оскільки зацікавлені в кожному, хто платить гроші [2].

2. *Відсутність стандартів якості юридичної освіти.* При цьому під стандартами ми розуміємо той мінімальний рівень, який повинен пред'являтися до фахівця-юриста відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня. Водночас, стандарт за своїм обсягом повинен охоплювати не тільки стандарт змісту юридичної освіти, як основоположної складової, а й стандарт вступу та випуску з вищого юридичного навчального закладу.

Однак, детальніше ці питання будуть розкриватись далі.

### **Проблема 2. Доступність юридичної освіти**

З огляду на велику кількість ВНЗ юридичного профілю може видатись, що проблеми доступності юридичної освіти в Україні немає. Проте це лише на перший погляд. В Україні надзвичайна проблема із доступністю до якісної вищої освіти. І це останнім часом стосується навіть тих ВНЗ, які називаються «класичними юридичними освітянськими центрами». Однак, проблема, пов'язана із доступністю, частково перекривається введеним в Україні ЗНО, яке доволі ефективно та більш об'єктивно замінило вступні екзамени до юридичного вишу. Попри наявні хиби ЗНО, слід погодитись із проф. В. О. Томсіновим, який стверджує, що «будь-хто, хто заперечує це — чи звичайний лицемір, чи ... декан юридичного факультету» [3]. Водночас, треба запитати у себе відверто, чи вирішує введення ЗНО вирішення питань щодо запровадження об'єктивності? Без-

перечно, ні! Адже, запровадивши єдину стандартизацію при вступі на юридичний факультет, слід було б запровадити і єдину стандартизацію випуску з юридичних факультетів. Світова практика знає такі екзамени. Наприклад, у США вони іменуються «Bar Exam» і фактично є екзаменом на допуск до юридичної професії. Введення таких допускних екзаменів в Україні, на нашу думку, вирішило б цілу низку питань, які зокрема пов'язані із статусом юридичного факультету, його рейтингом, відповідністю якості навчання у порівнянні з іншими ВНЗ тощо. Крім цього, відпала б проблема юридичних факультетів, які здійснюють псевдоосвіту. Адже студент, знаючи, що зі 100 випускників цього факультету лише 3 здають єдиний екзамен, задумався, чи варто йому вступати на такий факультет? При цьому розробка завдань для цього екзамену повинна проводитись фаховими недержавними громадськими організаціями, куди входять фахові науковці та практики.

Окремо на доступність навчання впливають також і ціни на юридичну освіту. Попри те, що вона завжди була серед престижних, все ж таки ціни на навчання в окремих ВНЗ на сьогодні вільно конкурують із провідними ВНЗ Європи та світу.

Важливим щодо доступності вищої юридичної освіти стало б впровадження якісної дистанційної юридичної освіти. Однак цьому заважають низький технологічний рівень

ВНЗ і технічної культури науково-педагогічних працівників та студентів, фактична відсутність відповідних методичних розробок й відповідного рівня свідомості, коли дистанційна освіта обирається не як необхідність, а як спосіб швидшого отримання диплома тощо.

### **Проблема 3. Стандартизація змісту юридичної освіти**

Аналізуючи сучасний змістовний стан юридичної освіти, слід відзначити, що є потреба сьогодні перенести акценти, в першу чергу, на підготовку спеціаліста в сфері юриспруденції, як високофахового спеціаліста, що в змозі фахово вирішувати поставлені перед ним завдання. Треба припинити виховувати «кросвордистів», які можуть дати відповідь на будь-яке питання із сфери «загальних знань», а час спрямовувати свої зусилля на формування справжніх фахівців у сфері юриспруденції, які мають системні глибокі знання в галузі юриспруденції, достатні навички в практичній підготовці та можуть самостійно вирішувати покладені на них завдання. Пора



готувати юристів, а не випускників із юридичними дипломами.

Це питання можна вирішувати, в першу чергу, запропонувавши суспільству державний стандарт освіти у цій галузі. Адже попри те, що стандарти, розроблені вже для 80 відсотків напрямів підготовки, містять усі вимоги до компетентності та кваліфікаційну характеристику і системи діагностики якості знань, в Україні вже 19 років поспіль одна із провідних спеціальностей «Правознавство» не має своїх узаконених державних стандартів.

При формуванні цих стандартів, на наш погляд, надзвичайно важливо дотримуватись низки основних принципів:

1) чітко визначити каталог необхідних дисциплін (орієнтовний каталог для бакалавра та магістра, що розроблений нами, додається). Це пов'язане насамперед із тим, що необхідно переглянути логічність існування в навчальних планах вищих юридичних навчальних закладів тих чи інших дисциплін. Адже в радянський період юристам читали 13 основних юридичних дисциплін, а на сьогодні середня кількість юридичних дисциплін на юридичних факультетах складає 60–70. Це ненормально, адже призводить до подрібнення великих системних курсів, дублювань та паралелізму при вивченні тих чи інших тем, введенні низки вузьких, затеоретизованих і непотрібних спецкурсів. Крім цього, вбачаємо за необхідне впровадити курси з порівняльного та європейського права

для уніфікації рівня знань із провідними європейськими навчальними закладами;

2) здійснити професіоналізацію загальногуманітарних дисциплін, або, як кажуть окремі науковці, «юридизацію юридичної освіти» [4]. Це питання сьогодні актуальне в Російській Федерації, яка вже зіткнулась із проблемою перетворення перших курсів юридичних факультетів у 10 та 11 класи загальноосвітніх шкіл. Адже за логікою має відбуватись навпаки: низка загальногуманітарних предметів, які читаються в вищих навчальних закладах, повинні віднайти своє місце у навчальних планах загальноосвітньої школи, яка, в принципі, і покликана формувати з людини особистість. Вища школа повинна із особистості формувати особистість — фахівця. Саме тому в наукових публікаціях РФ, України, Білорусі, Казахстану та інших держав наголошується на доцільності формування необхідних студенту знань із загальноосвітніх дисциплін під час читання спеціалізованих юридичних дисциплін (наприклад, загальні економічні знання можна поглиблювати через курси цивільного, фінансового, банківського права, історичні — через історію держави та права тощо) або через впровадження юридично спрямованих загальноосвітніх курсів (наприклад, «філософія права», «соціологія права», «етика права» тощо);

3) прогнозувати перспективне переходження на дворівневу освіту, де

основними повинні залишитись тільки два освітньо-кваліфікаційних рівні: «бакалавр» та «магістр». І питання тут не в тому, куди подіти «армію спеціалістів», які здобули якісну освіту в радянський період? В першу чергу питання — «хто такий бакалавр»? Адже сьогодні в законодавстві України не встановлено чіткий правовий статус цього освітньо-кваліфікаційного рівня, не визначено чіткого переліку посад та робіт, які можуть обіймати особи із таким кваліфікаційним рівнем. І, оскільки на сьогодні бакалавр розглядається як «недоспеціаліст», то разом із стандартом нам слід запропонувати зміни до Державного класифікатора професій, де треба відобразити те, що бакалавр — повноцінний фахівець у сфері права і може обіймати переважну більшість юридичних посад;

4) відкрити інші спеціальності, крім «Правознавство», в напрямі «Право», для того, щоб непрофільні ВНЗ могли готувати собі необхідних спеціалістів із відповідної спеціальності і не «штампували» «фахівців» з правознавства.

При цьому на закиди окремих науковців, що нам взагалі не потрібні стандарти, можемо зауважити, що державний стандарт повинен бути, інакше нами не бачиться підстав, чому за відсутності стандартів вказані ВНЗ видають державні дипломи?

#### **Проблема 4. Методика юридичної освіти**

Питання якості освіти також безпосередньо пов'язане і з питаннями

методики навчання. А тут виокремлюється така низка проблем:

1) слід забезпечувати спадковість знань при побудові курсів. Зокрема, не можна нехтувати фундаментальними теоретичними знаннями, які повинні читатись як обов'язкові, а не факультативні. На їх основі мають вивчатись базові загальні курси конституційного, цивільного, адміністративного, кримінального права, що доцільно запроваджувати вже з другого семестру. Адже складається парадоксальна ситуація, за якої, як зазначав акад. В. І. Андрейцев, студент юридичного факультету не відчуває професійного навантаження на першому курсі. Після цього слід запроваджувати вже викладання спеціальних предметів, які ґрунтуються на засадах загальних предметів (земельне, екологічне, аграрне, сімейне право, процесуальні права тощо). І тільки вже на цьому повинні ґрунтуватись спеціальні курси. Однак, що стосується спеціальних курсів, то вони повинні формуватись ретельніше, враховуючи особливості побудови загальних курсів, не повторювати окремі курси, а спрямовуватись на комплексність, системність і поглибленість засвоєння знань;

2) слід змінити підхід до викладання юридичних дисциплін. Адже на сьогодні, відслідковуючи останні тенденції по сучасних підручниках, відзначимо, що вищі навчальні заклади, викладаючи ті чи інші дисципліни, намагаються йти шляхом спроще-



ності, перетворюючи підручники на фактичні коментарі зібраного законодавства. Правий був проф. Є. О. Суханов, який стверджував, що слід почати викладати у вищих навчальних закладах «правоведение», а не «законоведение» [5]. Особливо цей напрямок сьогодні в Україні перебуває в занепаді. Викладачу фактично немає де здійснити обмін досвідом щодо викладання власного предмета. В Україні за останні роки не було проведено практично жодного семінару з проблем методики викладання тієї чи іншої юридичної дисципліни;

3) слід звернути увагу на рівень навчально-методичних матеріалів, підручників, посібників. Адже в Україні, попри значний розвиток видавничої справи, доволі невисокий коефіцієнт гарних системних підручників. Все або перепис, або переклад, тенденція примітивізації. Як зазначив Б. Н. Топорнін, «підручників стало більше, ніж викладачів по предмету». Книжкову продукцію заповнили книги, на кшталт «до екзамену — за одну ніч». З огляду на це є пропозиція формувати та стимулювати конкурсний відбір на друк підручників. Також відсутні фундаментальні наукові розробки, системні монографії. Дисертації стають більш «прикладними», «неавторськими». Для порівняння, можна взяти автореферати радянського періоду та сучасні. В назвах навіть присутні пунктуаційні та орфографічні помилки;

4) потрібно забезпечити зв'язок науки з практикою. Варто зважити на те, що, як правильно зазначає акад. В. Я. Тацій, формування юридичної освіти на сьогодні здійснюється «від практики», що могло б бути допустимим для стабільного правового суспільства з постійними професійними традиціями та стабільним соціальним порядком. Для суспільства та держави, що знаходяться на стадії реформування, такий підхід явно не виправдовує себе та призводить до перепрагматизації [6].

5) окрему увагу необхідно звернути й на осіб, які покликані викладати у юридичних ВНЗ. Погоджуємось із позицією М. М. Марченка, що подекуди місце лекторів-професорів зайняли лектори-асистенти чи аспіранти [7]. Крім того, в окремих ВНЗ, які готують спеціалістів з юридичного напрямку, науково-педагогічні працівники поділяються або на «махрових теоретиків», або на «професорів-бізнесменів», які замкнулись на наданні послуг у власних юридичних фірмах. Тому, лише вирішивши проблему якісного співвідношення теорії та практики в навчальному процесі та зорієнтувавши освіту на прикладний характер її застосування, зможемо вирішити проблему випуску із вищих навчальних закладів спеціалістів, які, окрім фундаментальних знань, будуть наділені відповідними навичками та уміннями.

**Проблема 5. Юридична освіта в контексті входження України до Болонського процесу**

Система юридичної освіти в Україні потребує ґрунтовних реформ. Але проведення будь-яких державницьких процесів має забезпечуватись декількома складовими: ідейною, змістовною, організаційною, інформаційною та фінансовою. Цей процес з ідейної точки зору повинен бути представлений як чітко визначена мета, або ж нова ідея, що якісно модернізує існуючу структуру освіти; а зі змістовної — повинен бути обґрунтований зміст таких перетворень, тобто доведена системність цих змін, формулювання завдань, що обумовлено логічно-послідовним зв'язком явищ та процесів, які повинні дати необхідний результат; організаційна складо-

ва — це комплекс заходів, які повинні бути вчинені відповідними суб'єктами на реалізацію змісту; інформаційна — доведення інформації про перебіг реформи до відома населення; фінансова — це складова, яка створює фінансово-матеріальне підґрунтя для всіх вищезазваних процесів.

Розглядаючи процес входження України до Болонського процесу, слід відзначити той факт, що, на жаль, Україна не зробила жодних кроків, аби забезпечити не те що повноцінний перехід, а бодай наближення до цієї мети. І тому на конкретних проблемах хотілося б зупинитись додатково:

1. Болонський процес здійснюється активно, але не системно і без відповідного контролю з боку держави. До цих пір не створено єдиного органу, який би контролював системність,



поступовість та якість переходу навчального процесу до вимог Болонської декларації.

2. Відповідно до наказу МОН України від 23.01.2004 р. № 48, був проведений педагогічний експеримент щодо впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації. Однак і досі не було підведено підсумків цього експерименту, не визначено та не запропоновано чіткої програми щодо переходу навчального процесу до вимог Болонської декларації.

3. Україна досі не запропонувала нову нормативно-правову базу щодо впровадження згаданих реформ. Так, Верховна Рада України вже понад 6 років не приймає змін та доповнень до Закону України «Про вищу освіту», які б відобразили входження України до Болонського процесу, а МОН України, в свою чергу, не запропонувало нових альтернатив щодо організації навчального та інших процесів, які відбуваються у ВНЗ України, з огляду на вимоги Болонської декларації. Тому ми керуємось такими, що суперечать один одному і не є достатньо визначеними Положенням про організацію навчального процесу, яке затверджене наказом МОН України від 02.02.1993 р. № 161, та Тимчасовим положенням про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців, яке затверджене наказом МОН України від 23.01.2004 р. № 48.

4. При запровадженні Болонської системи не врахований той факт, що не всі галузі освіти можуть бути уніфіковані в умовах Єдиного європейського простору. І коли точні науки (математика, фізика, хімія тощо), в принципі, можуть мати певний рівень уніфікації, то деякі гуманітарні науки (наприклад, правознавство), які мають серйозну прив'язку до національної правової системи, такої можливості для уніфікації не мають. Так, студент, який навчається і має відмінну оцінку з цивільного права України, при переведенні його в Сорбонну не може мати автоматичної відмінної оцінки з цивільного права Франції.

5. Не слід плекати надію і на розрекламовану мобільність студентів та професорів, яка повинна «грязнути» на нас як манна небесна. Насамперед, мобільність визначається фінансовою можливістю. Знаючи рівень фінансово-матеріального забезпечення наших студентів та професорів, їхня мобільність фактично стає справою забезпечених, які і без того можуть собі це дозволити. Крім того, чомусь не відбулось масової міграції в Україну бажаючих навчатись студентів. А професори, які відвідують за обміном наші ВНЗ, є або «грантоїдами», або представниками науки «третього ешелону». До того ж, чи прораховував хтось, скільки втратить Україна від невідвратної «втечі мізків», які просто поїдуть за цими програмами з України, а також що буде вартувати Україні засилля студентів з інших держав Азії, Африки тощо, ще з



нижчим рівнем життя, які прийдуть до нас «за освітою»?

6. За своїм змістовним наповненням, Болонський процес, у тому вигляді, в якому він запроваджується в Україні, руйнує традиції фундаментальної вищої освіти, оскільки спрямований не на отримання суми корисних знань та навичок до самонавчання, а на закріплення навичок складання тестів. Особливо це страшно у юридичній професії, де особа переважно повинна вміти мислити й говорити, а не відповідати на примітивні питання, які іноді позбавлені логіки та здорового глузду. Тобто сьогодні студент намагається не вчити, а набрати бали. Саме тому провідні ВНЗ Європи відмовились від переходу на Болонський процес, оскільки не бажають знижувати свій рівень до середнього. До того ж, надмірна спеціалізація, яка може стати супутником Болонських вимог, навряд чи приведе до створення в Україні елітної освіти, а скоріше стане руйнатором загальної системи підготовки кадрів. При цьому взагалі втрачається елітарність вищої освіти, оскільки особи, що її здобули, доволі часто виконують низькокваліфіковану працю.

7. Болонський процес на сьогодні не зменшив навантаження на науково-педагогічного працівника, а збільшив. Адже до традиційного навантаження додалися необхідність змінювати навчальні плани, переписувати навчальні робочі програми, напрацьовувати інше методичне забезпечення, по-

іншому формувати самостійну роботу студентів та вести контроль за нею тощо. І це збільшення відбувається некомпенсовано та безоплатно.

8. І останнє зауваження: будь-який процес повинен передбачати фінансове підґрунтя, модернізацію технічних засобів навчання, матеріальне забезпечення навантаження науково-педагогічного працівника тощо. На превеликий жаль, на сьогодні таких фінансово-матеріальних ресурсів в Україні немає. А запровадження дешевих реформ дуже дорого коштуватиме Україні. Не побудувавши нове, ми можемо непоправно зруйнувати старе.

#### *Проблема 6. Юридична наука*

Дискусії, які тривають в Україні щодо входження до Болонського процесу, переважно стосуються питань організації навчального процесу. І практично поза увагою залишається питання про те, що в Болонській декларації йдеться не лише про організацію вищої освіти, а й про питання організації наукової діяльності. І тому особливо важливо підняти ті пробле-



ми, які можуть виникнути у сфері наукової діяльності:

1. Першим і одним із найбільш важливих питань у цій сфері нам видається проблема відсутності системної державної політики у сфері наукових досліджень у вищих навчальних закладах. На наше переконання, саме вищі навчальні заклади є тим невикористаним потенціалом, який повинен сформувавши основу «наукової розбудови» держави. І на цьому шляху доволі важливим є формування відповідних правових шкіл, які б, ґрунтуючись на високих досягненнях в освітянському процесі, могли б забезпечити спадковість у підготовці кадрів через мережу аспірантур та докторантур. Лише здійснивши моніторинг «наукових шкіл» в Україні, ми зможемо вибудувати логічну систему розвитку наукової діяльності в державі.

2. Визначивши систему та плани загальної наукової діяльності, нам потрібно встановити чітку систему у визначенні ефективності наукових досліджень. Нам слід відмовитись від формалізації щодо визначення ефективності впровадження тих чи інших результатів наукової діяльності. Ефективність наукового дослідження, в переважній своїй більшості, повинна ґрунтуватись на можливості «ефективної продажі» певного наукового дослідження і його подальшій використуваності. Крім цього, нам видається доцільним відмовитись від гонитви за кількістю наукових праць та друкованих аркушів. Більш перспективним вбачається перехід на загальноєвро-

пейські критерії оцінки ефективності наукових досліджень через введення «індексу цитованості». Із цим тісно пов'язана проблема мови наукових досліджень. Видається, що, крім розвитку державної мови, потрібно вирішити проблему «мовної закритості» від наукових шкіл країн колишнього пострадянського простору та Європи. Це питання, на нашу думку, можна вирішити через обов'язковість введення тримовних анотацій, або ж виданням збірників наукових досліджень на декількох мовах.

3. Важливим питанням у входженні України до Болонського процесу є також узгодження системи наукових ступенів, тобто перехід від дворівневості, яка існує в Україні (кандидат наук — доктор наук), до однорівневості (доктор наук). Для визначення виходу із цієї проблеми слід детально вивчити досвід зарубіжних країн. Так, наприклад, у Польщі, ввівши загальний ступінь доктора наук, додатково ввели на території Польщі вищий ступінь «доктора габітуваного», як альтернативу колишньому доктору наук.

4. На належний рівень потрібно поставити питання «регіональної науки», яка на сьогодні через національну ментальність, що спрямована на подолання насадженого їй комплексу меншовартості, має всі підстави стати визначальним аспектом у формуванні національної наукової стратегії. Особливу увагу слід звернути на «молоді» наукові та освітянські центри, які створені в період незалежності України, і, відкинувши певний науковий

снобізм та консерватизм, виявляють активність і мобільність при вирішенні тих чи інших наукових питань. Саме в цих наукових школах вбачається виникнення світових центрів науки, на кшталт Гарварду, Кембриджу, Оксфорду тощо.

5. Однією із найважливіших проблем, яке заважатиме формуванню вітчизняної науки після повного входження до Болонського процесу, на нашу думку, є відсутність банку інтелектуального капіталу, через що в Україні йде вимивання наукового потенціалу, процес «витоку мозків» тощо. Перспективним тут видається формування національного банку інтелектуального капіталу та запрова-

дження *державницької трансферної політики*, яка активно використовується на сьогодні в спортивному світі. За перехід науковця у зарубіжні країни повинна бути встановлена «трансферна ціна» відповідно до його наукового рівня.

Підсумовуючи, хотілося б зауважити, що коло проблем значно ширше і його слід визначити найближчим часом і працювати над їх вирішенням. Однак цей процес має відбуватись не лише в кабінетах МОН, — основна роль повинна відводитись Національній академії правових наук України, вищим навчальним закладам, неурядовим громадським організаціям і окремим фахівцям.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Куда пойти учиться: образование в Украине нуждается в немедленной реформе // <http://www.gotostudy.com.ua>
2. Толстых В. Л. Юридическое образование в современной России // Юридическое образование и наука. — 2005. — № 4.
3. Томсинов В. А. Преступление под названием «юридический факультет» // Закон. — 2009. — № 3. — С. 54.
4. Топорнин Б. Н. Правовая реформа и развитие высшего юридического образования в России // Государство и право. — 1996. — № 7. — С. 43.
5. Сб. учебно-метод. материалов по гражданскому праву / Отв. ред. проф. Е. А. Суханов. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство БЕК, 2001. — С. 11.
6. Указ. тр.
7. Марченко М. Н. Юридическое образование в современной России: состояние и перспективы развития // Правоведение. — 1999. — № 3.

Додаток 1  
Перелік навчальних дисциплін  
нормативної частини  
за циклами і практик

А) Для бакалавра:

	Назва навчальної дисципліни	Мінімальна кількість навчальних годин / кредитів вивчення дисциплін	
		години	кредити
I	Нормативні навчальні дисципліни		
1	Цикл гуманітарної і соціально-економічної підготовки (ГЕ)		
ГЕ 1	Основи філософії права	54	1
ГЕ 2	Юридична логіка	54	1
ГЕ 3	Економічні основи права	54	1
ГЕ 4	Юридична латина	54	1
ГЕ 5	Перша іноземна мова (за професійним спрямуванням)	270	5
ГЕ 6	Фізичне виховання	270	5
ГЕ 7	Правове письмо (Українська мова (за професійним спрямуванням))	54	1
	Всього по циклу:	810	15
2	Цикл природничо-наукової підготовки (ПН)		
ПН 1	Охорона праці та основи безпеки життєдіяльності в надзвичайних ситуаціях	54	1
ПН 2	Інформаційні технології в професійній діяльності юриста та правова статистика	108	2
	Всього по циклу:	162	3
3	Цикл професійної та практичної підготовки (ПП)		
ПП 1.	Енциклопедія права	54	1
ПП 2.	Юридична етика	54	1
ПП 3.	Теорія права	108	2
ПП 4.	Загальна теорія прав людини	54	1
ПП 5.	Вступ до приватного права	54	1
ПП 6.	Історія права на українських землях	108	2
ПП 7.	Теорія держави	81	1,5

ПП 8.	Правозахисні, правоохоронні та судові органи	81	1,5
ПП 9.	Історія держави та права зарубіжних країн	108	2
ПП 10.	Політико-правова думка	54	1
ПП 11.	Конституційне право	135	2,5
ПП 12.	Цивільне право	540	10
ПП 13.	Адміністративне право	135	2,5
ПП 14.	Кримінальне право	432	8
ПП 15.	Сімейне право	54	1
ПП 16.	Господарське право	108	2
ПП 17.	Соціальне право	270	5
ПП 18.	Природноресурсове право	270	5
ПП 19.	Інформаційне право	81	1,5
ПП 20.	Фінансове право	108	2
ПП 21.	Теорія юридичних процесів та процедур	54	1
ПП 22.	Цивільне процесуальне право	216	4
ПП 23.	Кримінальне процесуальне право	216	4
ПП 24.	Господарське процесуальне право	54	1
ПП 25.	Адміністративне процесуальне право	54	1
ПП 26.	Цивільне виконавче право	54	1
ПП 27.	Кримінальне виконавче право	54	1
ПП 28.	Кримінологія	54	1
ПП 29.	Криміналістика	189	3,5
ПП 30.	Риторика та судова промова	54	1
ПП 31.	Судові експертизи	54	1
ПП 32.	Міжнародне приватне право	81	1,5
ПП 33.	Міжнародне публічне право	135	2,5
ПП 34.	Основи права Європейського Союзу	54	1
	Всього по циклу:	4374	78
	Всього	5184	96
II	Вибіркові навчальні дисципліни	1890	35
	Всього теоретичні заняття	7074	131
	Практики:		



	Учбова практика (липень)	216	4
	Виробнича практика	540	10
	Теоретична підготовка та практика	7830	145
	Сесії	1458	27
	Канікули	1944	36
	Державна атестація	54	1

## Б) Для магістра

ПП 35.	Проблеми теорії держави та права	54	1
ПП 36.	Нормопроектна діяльність	54	1
ПП 37.	Проблеми конституційного права та державного будівництва	54	1
ПП 38.	Проблеми цивільного права та процесу	81	1,5
ПП 39.	Проблеми кримінального права та процесу	81	1,5
ПП 40.	Проблеми адміністративного права та процесу	54	1
ПП 41.	Конституційне право зарубіжних країн	54	1
ПП 42.	Цивільне та торгове право зарубіжних країн	81	1,5
ПП 43.	Кримінальне право зарубіжних країн	81	1,5
ПП 44.	Юридична психологія та конфліктологія	54	1
ПП 45.	Докази та доказування	54	1
ПП 46.	Альтернативні способи вирішення спорів	54	1
ПП 47.	Управління юридичною діяльністю	54	1
ПП 48.	Юридична соціологія та політологія	54	1
ПП 49.	Філософія права	54	1
ПП 50.	Правова політика	54	1
ПП 51.	Друга іноземна мова (за професійним спрямуванням)	162	3
ПП 52.	Методика наукового правового дослідження	54	1
ПП 53.	Педагогіка вищої школи та юридична дидактика	54	1
ПП 54.	Магістерська робота		